

їх пропадає, а переможця обирає меншість виборців. Відомо також, що використання такої електоральної формули сприяє “дуалізму партій” (Дюверже). Усе це підтвердила й українська практика [7].

На виборах 2002 р. за 225 депутатських мандатів боролися 3084 кандидати. За переможців проголосувало 35,68% виборців, тоді як 64,32% віддали свої голоси їх конкурентам. Два найпотужніші блоки поділили між собою 48% мандатів, отриманих по одномандатних округах. Ще 42% мандатів отримали безпартійні депутати. Отже, ми бачимо, що малопотужніші виборчі об'єднання, які набрали на виборах більше 15% голосів, разом контролюють 47,3% мандатів. Це означає, що партійна система України залишається системою малих партій (за класифікацією П.Маєра).

Для виміру політичної структуризації парламенту можна використати введений Л.Маєром індекс агрегації (співвідношення кількості всіх парламентських партій до кількості місць, контрольованих найбільшою партією у парламенті). У 1998–2002 рр. індекс агрегації становив в Україні 3,73. Подібна величина даного показника була у Фінляндії в 1945–1979 і 1980–1994 рр. (3,38 і 3,11 відповідно), а також у Голландії (3,57) і Швейцарії (3,49) в 1975–1979 рр. У цих державах маємо справу із значним ступенем фракційності партійних систем і багатопартійною системою коаліційних переговорів, чому, зрештою, сприяє факт існування відносно малих політичних партій. Дані уряди є менш стабільними, а процес їх формування залишається значно тривалішим і вимагає застосування багатьох форм дискусійного характеру.

Звертаючись до політичної географії виборів 2002 року, необхідно відмітити, що представлені в парламент партії і блоки добилися успіху у більшості регіонів держави. Блок “Наша Україна” і КПУ подолали виборчий бар'єр у 24 регіонах; блок “За єдину Україну” – у 23; БЮТ – у 19; СДПУ(о) – у 16; СПУ – у 15.

Якщо розфарбувати адміністративну карту України в кольори партій – лідерів електоральної гонки 2002 р., то перед нами постане двоколірне

полотно (з двома плямами); із заходу на схід держави, включаючи центральні області (Вінницьку, Київську, Черкаську і Чернівецьку), будуть переважати кольори блоку “Наша Україна”, а в усіх інших областях, за винятком Полтавської і Донецької (де перемогли, відповідно, СПУ і блок “За єдину Україну”) – кольори КПУ. Але насправді політичні блоки виявилися полярними лише на протилежних кінцях України. У Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях виборці віддали свої голоси винятково за праві та правоцентристські партії і блоки, тоді як у Донецькій і Луганській, а також у Севастополі – за ліві й центристські [6].

Отже, проведений аналіз показує, що в Україні склалася багатопартійна система з малими партіями. Як свідчить досвід, політичне майбутнє таких партій пов'язане із створенням блоків (виборчих і парламентських).

Ступінь поляризації українського електорату відносно невеликий, вплив антисистемних партій незначний, стійкою електоральною базою володіють просистемні ліві та праві партії. Звідси випливає, що партійна система України, за класифікацією Дж.Сарторі, належать сьогодні до помірно поляризованої системи. Подібним системам не притаманні сильні центристські тенденції, тому деякі політики стверджують, що міжпартійна боротьба може призвести до дестабілізуючої ситуації в державі.

Звичайно, формування партійної системи в державі ще не завершилося. Для цього двох парламентських кампаній явно замало. У даний момент партії і вся партійна система України знаходяться на перехідному етапі: або продовжуватимуться спроби штучного створення домінуючої партії (“партії влади”), або політичний клас України зрозуміє, що реальне змагання між політичними партіями за владу є необхідною умовою демократії.

1. Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza / Pod. red. A.Antoszewskiego, R.Herbuta. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. – S.174.
2. Ващенко К. Деякі підсумки виборчої кампанії партій та блоків: регіональний аспект // Нова Політика. – 1998. – № 2.

3. Кузельюк Ю. Українські політичні партії: тенденції сучасного розвитку // Українські варіанти. – 1998. – № 3–4.
4. Білоус А. Вибори вибору виборів. Український варіант // Пост-Поступ. – 1993. – № 3; Рутар С. Проблеми виборчого процесу в контексті становлення полі-

тичної системи України // Республіканець. – 1994. – № 1; Панкевич Р. Вплив виборчої системи на стабілізацію та розвиток політичної системи в Україні // Молода нація. – 1997. – № 7.
5. Томенко М., Олійник В. Партійна еліта України-2000.

– К., 2000; Олійник В. Парламент-2002. Час вибору. – К., 2001.
6. Офіційний сайт ЦВК: www.cvk.gov.ua.
7. Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україна. – К., 1997.

Y. SHVEDA

MODERN TENDENCIES AND CHANGES IN THE CONFIGURATION OF THE POLITICAL SYSTEM IN UKRAINE

Revocation of the article 6 of the Constitution USSR in 1990 where the monopoly position of the Communist party was marked, helped to overcome the obstacle for the development of the party system of Ukraine. Since that time the party system of Ukraine is in the process of constant developing constantly changing its configuration.

Key words: Political party, party system, configuration, modern tendencies, Ukrainian politicians.

УДК 329.055.4

ББК 66.62

Іван Монолатій

КОНФІГУРАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН СХІДНОЇ І ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ:

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЛІВИЦІ

На основі аналізу елементів партійних систем країн Східної і Центральної Європи 90-х рр. ХХ ст. – індексу ефективної кількості партій та індексу агрегації – підтверджено висновок, що конфігурація (тип) партійної системи змінюється тоді, коли зміни зазнає система взаємозв'язків між істотними партіями, що означає зміну стабільної лінії поведінки на електоральному, парламентсько-урядовому та організаційному рівнях.

Ключові слова: конфігурація, партії, соціал-демократія, демократична лівиця, Центрально-Східна Європа, трансформація.

Категоріально-політологічна основа сучасного трансформаційного процесу соціал-демократії та її дискурсу в країнах Східної і Центральної Європи в запропонованому варіанті робить аналіз партійних систем доступним для подальших досліджень і пояснення подій, які відбуваються в партійному будівництві названих держав. Автор переконаний, що на основі вивчення конфігурації партійних систем регіону можна давати оцінку різним, несхожим ситуаціям, а також прогнозувати і навіть передбачати певні події у становленні багатопартійності.

Поняття й основні характеристики теорії трансформації соціал-демократії.

У теоретичному і практично-політичному сенсі запропонована нами тема потребує системотворчого механізму, на роль якого останнім часом небезпідставно претендує феномен, що у сучасній науці дістав назву “трансформації

європейської соціал-демократії та демократичної лівиці”.

У загальнотеоретичному сенсі трансформація соціал-демократії базується на ідеї внутрішньої здатності соціал-демократичних партій до якісної еволюції у транснаціональній перспективі. Вона означає сукупність економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурних зрушень і перетворень конкретного суспільства у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціальних і політичних систем та їхніх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості на підставі поєднання історичного зобов'язання щодо здійснення органічного зв'язку між демократією і соціальною справедливістю. Таким чином, трансформація соціал-демократії у прогресі є дослідженням відмінностей та спільностей між вивченням і сприйняттям нового політичного контексту*.

Цій тезі підпорядковано погляд відомого аналітика Т.Майера на шляхи трансформації соціал-демократії у XXI столітті. Учений, зокрема, визначає шість вимірів соціал-демократичної ідентичності як моделі майбутнього для ідеї суспільства, в якому політична і громадська демократії поєднуються із соціальною справедливістю і участю громадян у різноманітних сферах життя суспільства [6, с.172; 9]. Пріоритетними напрямками тут виступають:

-соціально-економічний вимір: соціальна безпека і зайнятість;

-екологічний вимір: екологічно відповідальне зростання;

-партиципано-демократичний вимір: активізація громадянського суспільства;

-вимір збереження культури та прав людини: культурна толерантність і універсальні права людини;

-транснаціональний вимір: глобалізація демократії та відповідальності;

-вимір рівності й свободи: політика диференційованої рівності [6, с.176–181].

На думку Т.Майера, “проміжні результати процесів самосвідомості соціал-демократії європейських країн, політичні ціннісні орієнтації соціальних середовищ, у яких вона дістає підтримку, профіль і політична орієнтація конкуруючих партій, але передусім традиційні основні цінності соціал-демократії” утворюють той політичний коридор, у якому відбувається її трансформація [6, с. 172].

У наукових студіях провідних західних учених проблема трансформації соціал-демократії постає як явище прогресивного характеру [3, с.32–33, 35; 1, с.91, 96–97]. Однак суспільно-політичний розвиток кінця ХХ століття засвідчив, що надзвичайно важливим є розуміння багатоманітності й особливостей периферійних проявів трансформаційних процесів, їх місця і ролі не лише у загальноєвропейському масштабі, а й в історії кожної країни. Регіон Східної і Центральної Європи не може бути тут винятком як з урахуванням його минулого, переважно комуністичного політичного розвитку, так і з огляду на потреби і перспективи майбутнього органічного поєднання незалежного та інтегрованого поступу [12, с.72, 74; 2, с.20–21]. Бурхливу й перервну історію східно- та центрально-європейської соціал-демократії пояснюють трьома основними умовами:

-відносно слабкорозвиненістю соціально-економічного базису регіону;

-переважанням національного питання;

-особливо несприятливим розвитком подій у регіоні [2, с.157, 158–159].

Принциповий аналіз історичних коренів різноманітних соціал-демократичних сил і партій та їхні зв'язки з процесом трансформації в контексті посткомуністичних суспільств і політики здійснили М.Даудерштадт, А.Геррітс і Д.Д.Маркус [2, с.137]. В організаційному плані сучасні соціал-демократичні партії виникли з трьох різних коренів: з антикомуністичних опозиційних рухів, із відроджених історичних партій, з реформованих наступниць колишніх комуністичних партій. Називаючи перехідний процес центрально-східної європейської соціал-демократії “драматичним переходом”, указані автори зазначають суперечності в посткомуністичних суспільствах, які структурували формування, розвиток та політичне змагання політичних партій:

-групу територіальних і культурних протиріч;

-групу посткомуністичних протиріч;

-групу соціально-економічних протиріч [2, с.89–90].

Названий перехідний процес спричинив соціально-економічні зміни та істотне зростання соціальної нерівності. Виробництво, доходи й зайнятість стрімко скоротилися в багатьох країнах і почали повільно відновлюватись у деяких із них лише після 1994 р. Отже, з'явилися нові політичні та культурні протиріччя між націоналістичними традиціоналістами й “космополітичними” модернізаторами, між антикомуністами та спадкоємцями старого режиму, а також між переможцями і переможеними процесу трансформації. У такому безладі виборці й партії мали значні труднощі в налагодженні зв'язків одні з одними, що призвело до слабкої партійної ідентифікації та мінливої виборчої поведінки.

Окреслені групи протиріч наочно показують, що на конфігурацію партійної системи цього регіону суттєво впливає тип політичного режиму, традицій, що існують у нових державах – так звані домінуючі в суспільствах соціально-політичні поділи (соціополітичні поділи) [15, с.390]. Ю.Шведа уточнює, що існування у кожній з держав різних однаково сильних соціальних конфліктів, які поділяють суспільство вздовж ліній розмежування, і є соціальною основою формування багатопартійної політичної системи [15, с. 389]. Перевага культурно-територіальних та ідеологічних протиріч у Східній і Центральній Європі підпорядковує собі та створює образ

Європі підпорядковує собі та створює образ соціально-економічних протиріч [2, с.91]. Це певною мірою підтверджує думку В.Медведчука, що специфічність ситуації, у якій діє соціал-демократія постсоціалістичних європейських країн, визначає особливості їх підходу до вирішення економічних проблем [8, с.101].

Розуміння цього процесу було б, однак, неможливим без такого важливого додаткового чинника, як інституалізація форм партійної орієнтації електорату, які породжують соціополітичні поділи [15, с.392]. Вивчення протиріч у посткомуністичних суспільствах довели, що подібно до класичної “тези заморожування” С.Роккана і С.М.Ліпсета [15, с.390–392] структура партійного самовизначення та партійної конкуренції в деяких країнах (Угорщина, Польща) “заморожена” на стадії введення масової демократії виборів до установчих зібрань (парламентів) [2, с.91]. Зауважимо, що модель С.Роккана і С.М.Ліпсета наголошує на розвитку нових форм політичної ідентифікації внаслідок трансформації саме західного суспільства, а політичне значення соціополітичних поділів змінюється – погляди партійної конкуренції в межах політичної системи повинні еволюціонізувати [15, с.392]. Особливість цього “заморожування” полягає не в тому, що окремі партії Центральної і Східної Європи застигли у своєму самовизначенні, а в тому, що “самі протиріччя, як політичні альтернативи, створюють такий структурований каркас, у якому партії можуть зміцнювати своє місцезнаходження” [2, с.91].

На думку М.Даудерштадта, А.Геррітса і Д.Д.Маркуса, східно- та центральноєвропейська партійна політика показує суперечність між сталістю протиріч, які розуміють як політичні альтернативи, що структурують партійну конкуренцію, і автономією чи навіть волонтаризмом політичних партій, які стоять перед лицем цього поділу. Окремі партії, зазначають автори, можуть мати коріння в обох полосах цієї групи протиріч або коливатися, змінюючи своє місце, коли їм вигідно це робити. З теоретичного погляду партійна консолідація робить необхідним зростання взаємозалежності між партіями та протиріччями. Відзначаючи загалом слабкість партійної ідентифікації, автори опираються на огляд, здійснений В.Л.Міллером у п'яти країнах наприкінці 1993 р., унаслідок якого 86% респондентів у Східній і Центральній Європі та 66% у колишніх республіках заявили, що вони “віддають пере-

вагу принаймні одній або більше партіям” [2, с.95]. Незважаючи на існування певного психологічного зв'язку, інтереси та цінності, засновані на прихильності до партій, є неміцними [2, с.96, табл.2.5]. Перевага психологічних мотивацій над позитивною прихильністю підтверджується високим рівнем негативної ідентифікації (найвища частка, стверджують Р.Роз і В.Мішлер, стосується колишніх комуністичних партій), а позитивна ідентифікація досягає лише 30% [2, с.96]. Якщо йдеться про ідентифікацію соціал-демократичних партій у регіоні, то слід указати, що і самі партії, і плюралістична партійна система є тут новими явищами. Саме тому політика потерпає від нестачі або уривчатості парламентських традицій [5, с.78]. До того ж сучасне політичне життя в посткомуністичних країнах, уточнює О.Оксак, просякнуто духом популізму, а тому кандидати на виборні посади будь-якого рівня, прагнучи бути обраними за будь-яких обставин, вдаються у програмних документах, виступах, спілкуванні з громадськістю, ЗМІ та навіть одностайно до обіцянок [10, с.16].

Окреслюючи трансформацію як вихідне становище 90-х років ХХ ст., Й.Тезінг справедливо зазначає: “... Перетворення зруйнованого соціалізму на систему демократії, ринкової економіки та соціальної справедливості – цьому процесові досі немає і не було аналогів. Подібна зміна системи – це незвична операція з елементом невизначеності. Вона охоплює фактор часу, так само як і головне питання ідей впорядкування, визначальних для цього проекту. ... Слід враховувати зв'язок мислення, уявлень про цінності, поведінки та запитів людей з труднощами усього процесу” [14, с.9].

Методологічні проблеми визначення конфігурації партійних систем.

Відомо, що кожна національна політична система утворюється як реалізація відповідної моделі з урахуванням національної політичної спадщини, що відображається у певному сполученні політичного курсу й економічної лінії. Демократичний розвиток будь-якої цивілізованої держави, становлення громадянського суспільства вимагають належного формування, відображення і представлення численних політичних інтересів, що існують у суспільстві та справляють вплив на суспільне життя. Тому політичні партії є тим суспільним інститутом, який покликаний об'єднувати громадян навколо проблем загальнодержавного розвитку [9, с.32, 40].

Загалом, стан розвитку партійної системи чітко відображає ступінь розвитку політичної, економічної, культурної сфер суспільного життя.

Поняття "партійна система" Ю.Шведа визначає як:

- конфігурацію політичних партій, які або конкурують, або співпрацюють між собою на підставі стабільних поглядів, що підлягають процесу інституалізації, визначають взаємні зв'язки між ними як на виборчій, так і на парламентській арені;

- систему взаємних зв'язків між партіями, які ухвалюють рішення з приводу існування самої системи;

- систему коопераційно-конкурентних зв'язків між партіями, принциповою метою яких є перенесення та реалізація суспільних інтересів у межах державного процесу ухвалення рішень;

- систему зв'язків, оформлених на різних політичних рівнях: виборчому, парламентському та організаційному [15, с. 388].

Г.Малкіна вважає, що чинники, вплив яких опосередковує характер і наслідки взаємодії виборчої і партійної систем кожної окремої країни, можна розділити на три групи: соціальні чинники (кількість і характер суспільних суперечностей, етнічний та релігійний склад населення країни); історичні чинники (особливості історичного розвитку суспільства, історична спадщина попередніх політичних режимів, традиції та національний менталітет); інституційні чинники (форма державного устрою і форма державного правління). У перехідних суспільствах із низьким рівнем політичної культури, стверджує автор, взаємодія виборчої і партійної систем найбільшою мірою визначається саме інституційними чинниками, зокрема формою державного правління [7, с. 6, 7].

Відповідно конфігурацію партійної системи у суспільстві визначають характер зв'язків, що налагоджуються між самими політичними партіями, з одного боку, та між партіями і владою, з іншого, підкреслює Ю.Шведа [15, с.389].

Як показує дослідження О.Стаценко, всі основні конфігурації політичних і, отже, партійних систем можуть бути представлені так званним політологічним колом О.Дугіна: соціально-консервативною (тоталітарною), частково індустріальною (ліберально-консервативною), континентально-європейською (соціально-демократичною) і англо-американською (ліберально-демократичною) [13, с.9]. Таким чином, для

тоталітарних систем властиві однопартійні системи, для перехідних ліберально-консервативних – системи з одною домінуючою партією, для континентально-європейських – багатопартійні коаліційні системи, для англо-американських – системи з двома домінуючими партіями. Ці конфігурації погоджуються з чотирма типами політичних систем за класифікацією Г.Алмонда: тоталітарним, частково індустріальним, європейсько-континентальним і англо-американським. Політичний розвиток, на її думку, може бути тлумачений як рух політичної системи від двох перших типів до двох інших.

Щодо формування типу партійної системи, то на нього, за класичним визначенням М.Дюверже, впливає характер виборчої системи. Положення про формування двопартійної політичної системи мажоритарною виборчою системою першого туру і породження багатопартійності пропорційною виборчою системою отримало назву "соціологічного закону М.Дюверже" [4, с.7–8].

Дослідження Г.Малкіної довело, що твердження М.Дюверже про залежність багатопартійності від пропорційного представництва має лише часткове відображення; у президентських республіках, де політичні партії не беруть участі у формуванні уряду, на становлення та тип партійної системи впливають інші чинники. Автор зазначає, що в перехідних суспільствах із неусталеною партійною системою, до яких слід віднести і країни Центральної і Східної Європи після 1990 р., де має місце масове висунення безпартійних кандидатів, залежність "мажоритарна виборча система відносною більшості – двопартійна система" відсутня [7, с.7].

Матеріали і методи.

У ході дослідження було визначено конфігурацію партійної системи досліджуваної території за допомогою аналізу елементів партійної системи за індексами агрегації й ефективної кількості партій. Використано кількісні показники результатів парламентських виборів у країнах регіону, які представлені Х.-Й.Строе та Б.Бос, за період, починаючи з 1990 р. і закінчуючи березнем–квітнем 1999 р. [2, с.198–218]. Стосовно України, конфігурація партійної системи якої не є об'єктом нашого дослідження, використано матеріали парламентських виборів 2002 р. – для певного аналітичного порівняння [11, с.83]. Узагальнені дані наших розрахунків ілюструє таблиця 1.

запропонований Л.Маєром [15, с.500]. Визначення даного індексу засноване на співвідношенні двох критеріїв. Перший – встановлює кількість парламентських партій у визначеному часі, а другий – опирається на визначенні приблизної сили найбільшої парламентської партії. Індекс агрегації Л.Маєра можна подати такою математичною формулою:

$$A = \frac{S}{N},$$

де А – індекс агрегації,

S – відсоток парламентських місць, контрольованих найбільшою партією,

N – кількість партій, представлених у парламенті.

Відповідно до думки Л.Маєра вища величина індексу агрегації означає більш концентрований вимір партійної системи, що, в цілому, сприяє стабілізації системи коаліційних домовленостей. У результаті сформовані уряди характеризуються значним ступенем тривалості. Виходить це з того факту, що в рамках такої партійної системи функціонує сильне угруповання, котре здатне домінувати в рамках конкурентних відносин між партіями і в результаті або формує однопартійні уряди (більшості чи меншості) або диктує іншим партнерам умови, на котрих буде він створений (так звані "ініціативні партії"). Індекс Л.Маєра вказує на різницю між рівнем урядової концентрації та концентрації опозиції. Якщо остання сфрагментаризована, зазначає Ю.Шведа, то має вона сумнівні шанси представлення альтернативної коаліційної формули, що загалом збільшує правдоподібність існування попереднього кабінету, який постав як результат домінування найбільшої партії (чи однопартійного кабінету).

Найвища величина індексу, за висновками Ю.Шведа, є в країнах, де домінують біполярні політичні системи [15, с.501]. У Великобританії, Австрії, Греції, Німеччині, Португалії та Ірландії досить часто створюються уряди однопартійні або коаліційні, які опираються на домінування найбільшої політичної партії (ініціативної партії). У всіх цих державах індекс агрегації перевищив величину 10.00 (середня за час 1945–1994). На протилежному боці знаходяться Швейцарія, Фінляндія, Італія, Голландія, Бельгія та Данія. У всіх цих державах середня величина індексу є меншою від 5.00. Тільки в Греції та Німеччині очевидно є тенденція росту індексу порівняно з іншими державами континентальної Європи.

Що стосується країн Східної і Центральної Європи після 1990 р., наші підрахунки показують, що найвища величина індексу є в Болгарії (11.42) та Молдові (9.9), на протилежному боці – Росія (1.52) і Словаччина (2.86). Це засвідчує, з одного боку, що в рамках партійних систем країн, де вища величина індексу, функціонують сильні угруповання, які здатні формувати однопартійні уряди. З іншого боку, низька величина індексу в зазначених державах, у цілому, не сприяє стабілізації системи коаліційних домовленостей. Стосовно індексу агрегації інших країн регіону, то його демонструє рисунок 1. Бачимо значну кількість країн, індекс агрегації яких має здатність як до зростання, так і до спадання. Умовно ці держави можна розподілити на такі умовні групи: 1) від 7.25 до 7.4 (Македонія – Польща – Чехія); 2) 6.52 (Албанія); 3) від 5.08 до 5.8 (Румунія – Угорщина – Боснія і Герцоговина – Естонія); 4) від 4.0 до 4.22 (Латвія – Хорватія); 5) від 3.08 до 3.86 (Словенія – Литва – Вірменія – Білорусь – Грузія – Югославія). Зазначені індекси суттєво відрізняються від характеристик нормальних ситуацій, що може значно ускладнювати процес класифікації партійних систем регіону.

Даючи відповідь на питання про місце і роль партій у рамках конкретної партійної системи, М.Лааксо та Р.Таадерега вивели індекс ефективної кількості партій:

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2},$$

де n – кількість партій,

p_i – відсоток парламентських місць (чи голосів виборців) партії – i.

Обидва автори беруть до уваги відносний розмір конкретної політичної партії, який виражається у пропорції місць, що посідає партія в парламенті, чи голосів, здобутих нею на парламентських виборах [15, с.499].

Наприклад, Ю.Шведа вказав кілька прикладів визначення індексу ефективної кількості партій на парламентському рівні. Зокрема, в двопартійній системі виступає дві партії. За його схемою, якщо прийняти, що обидві партії займають по 50% місць у парламенті, то ефективна кількість партій дорівнює 2.0. Якщо одна з партій здобула 70%, а друга 30% місць, то індекс становитиме 1.7. Означає це, що одна з партій опанувала арену парламентської боротьби, а тому систему важко назвати двопар-

тійною. У класичній категорії Дж.Блонделя “дво-і-пів” партійної системи (пропорція місць 45:40:15) величина індексу дорівнює 2.6. Де існує три партії, які посідають близький процент місць, індекс дорівнює 3. Якщо ж одна з партій втрапить частину мандатів чи буде трохи слабшою від двох інших, то ефективна кількість партій буде десь між 2.0 та 3.0 (залежить це від сили третьої партії). Якщо політична (парламентська) сила партії є дуже близькою, то ефективна кількість партій буде дорівнювати кількості партій у парламенті. Коли з’являється диспропорція в силі політичної партії, то величина індексу буде нижчою ніж фактична кількість партій. У багатопартійній системі з домінуючою партією (наприклад співвідношення місць (45:20:15:10:10) ефективна кількість партій становить 3.5, а у випадку відсутності домінуючої партії (наприклад пропорція місць (25:25:25:15:10) величина індексу становить 4.5.

Ю.Шведа зазначає, що, наприклад, серед 16 держав Західної Європи в 10 спостерігається ріст величини індексу в 1980–1994 рр. порівняно з попереднім етапом. Загалом, така тенденція є поміркованою, хоча в деяких державах маємо справу з досить радикальним збільшенням ступеня ефективної кількості партій (наприклад в Бельгії – 4.3, Швейцарії – 1.4, Італії – 1.0, Данії – 0.9). У більшості цих держав рекордно високий рівень індексу ефективної кількості парламентських партій зареєстровано в 1970-х чи 1990-х рр. Лише в Данії та Великобританії рекордне досягнення досягло попереднього рівня. В інших державах рівень індексу або впав, наприклад Франція та Голландія, або утримується на незмінному рівні (Фінляндія) [15, с.500].

Рисунок 2 показує динаміку індексів ефективної кількості партій у країнах Східної і Центральної Європи. З-поміж найнижчого і найвищого показників простежуємо, що для Албанії величина індексу становить 2.15, натомість для Словаччини – 6.5. Щодо інших держав, то тут слід згрупувати показники у такі групи: 1) від 2.5 до 2.6 (Болгарія – Хорватія); 2) 3.0 (Македонія – Польща); 3) від 3.2 до 3.4 (Вірменія – Молдова – Угорщина); 4) від 3.5 до 3.8 (Литва – Грузія – Чехія – Югославія); 5) від 4.1 до 4.3 (Естонія – Білорусь – Румунія – Боснія і Герцоговина); 6) від 5.1 до 5.15 (Росія – Словенія); 7) 5.4 (Латвія). Загалом, наведені дані свідчать про відсутність у цих країнах домінуючої партії і диспропорцію в силі політичної партії, адже, як бачимо з таблиці 1, величина даних індексів

майже завжди нижча ніж фактична кількість партій, представлених у парламенті.

Результати та їх обговорення.

Для історичних соціал-демократичних партій і новостворених партій демократичної лівиці у процесі перетворень означеного регіону це означає, що:

по-перше, політичні партії мають виробити суспільну ідеологію державотворення, яка була б здатна зорганізувати громадян, спрямувати відповідні суспільства на досягнення мети, що відповідає історичній перспективі країн регіону;

по-друге, трансформаційні процеси у більшості постсоціалістичних держав Східної і Центральної Європи характеризуються появою на політичній арені та перемогою у виборах нових громадянських рухів, більшість з яких невдовзі розкололася, що свідчило про певну нестабільність політичних систем;

по-третє, на початках становлення демократичних політичних систем політичні партії та об’єднання практично одноставно підтримали ідею “повернення до Європи”. Протириччя з’явилися тоді, коли європейська орієнтація стала частиною внутрішніх перетворень у контексті наближення до вимог Європейського Союзу. Здебільшого позиція учасників політичного процесу стосовно соціального аспекту своєї політичної лінії та ідеї європейської інтеграції змінювалася залежно від розвитку подій (вибори, вступ на державні посади тощо), характеру внутрішніх змін у політичних об’єднаннях і відносин між поміркованими і радикальними партіями. Зокрема, здобуття партією керівних посад в уряді призводило до поміркованості у поглядах, на консенсус усередині політичних партій впливали й інші чинники.

Застосування індексів Л.Маєра, М.Лааксо і Р.Таадерега за допомогою математичних підрахунків дозволяє отримати більш виражені показники зв’язків між самими політичними партіями, з одного боку, та між партіями і владою, з іншого. Це особливо важливо для країн регіону з типом партійних систем, який характеризується наявністю величезної кількості політичних партій, роль яких у політичному житті держави незначна (так звана “система роздробленої партії” Дж.Сарторі).

Наведені дані можуть бути основою для того, щоб в умовах формування й зміцнення нових політичних систем країн Східної і Центральної Європи рекомендувати використання аналізу елементів партійних систем для визна-

чення стабільного стану демократичної політичної системи на стратегічному, тактичному і технологічному рівнях. Для кожного із зазначених рівнів функції політичних партій і конфігурації партійних систем досліджуваного

регіону є різними. До того ж, унаслідок ресурсної недостатності громадянських суспільств, багатопартійна система не має особливого впливу ні в суспільствах, ні на державну владу, а самі партії носять переважно кадровий характер.

Додатки

Індекси агрегації та ефективної кількості політичних партій країн Східної і Центральної Європи

Табл. 1.

Країна	Дата виборів	Кількість політичних партій, представлених у парламенті	Індекс агрегації	Індекс ефективної кількості партій
Албанія	29.06/06.07.97	10	6,52	2,15
Білорусь	14.05/28.05/29.11/10.12.95	10	3,69	4,2
Болгарія	17.06.98	5	11,42	2,5
Боснія і Герцоговина	12/13.09.98	7	5,78	4,3
Вірменія	05.07/29.07.95	16	3,19	3,2
Грузія	05.11/19.11.95/03.02.96	12	3,79	3,6
Естонія	05.03.95	7	5,8	4,1
Латвія	03.10.98	6	4,0	5,4
Литва	03.10.98	16	3,10	3,5
Македонія	18.10/02.11.98	7	7,25	3,0
Молдова	22.03.98	4	9,9	3,4
Польща	21.09.97	6	7,28	3,0
Росія	17.12.95	23	1,52	5,1
Румунія	03.11.96	7	5,08	4,2
Словенія	10.11.96	9	3,08	5,15
Угорщина	10.05/24.05.98	7	5,48	3,4
Хорватія	29.10.95	14	4,22	2,6
Чехія	19/20.06.98	5	7,4	3,7
Словаччина	19/20.06.98	10	2,86	6,5
Югославія	03.11.96	12	3,86	3,8
Україна	31.03.02	33	0,71	8,0

Підраховано за: [2, с. 198 – 218; 11, с. 83].

Індекс агрегації партій країн Східної та Центральної Європи після 1990 року

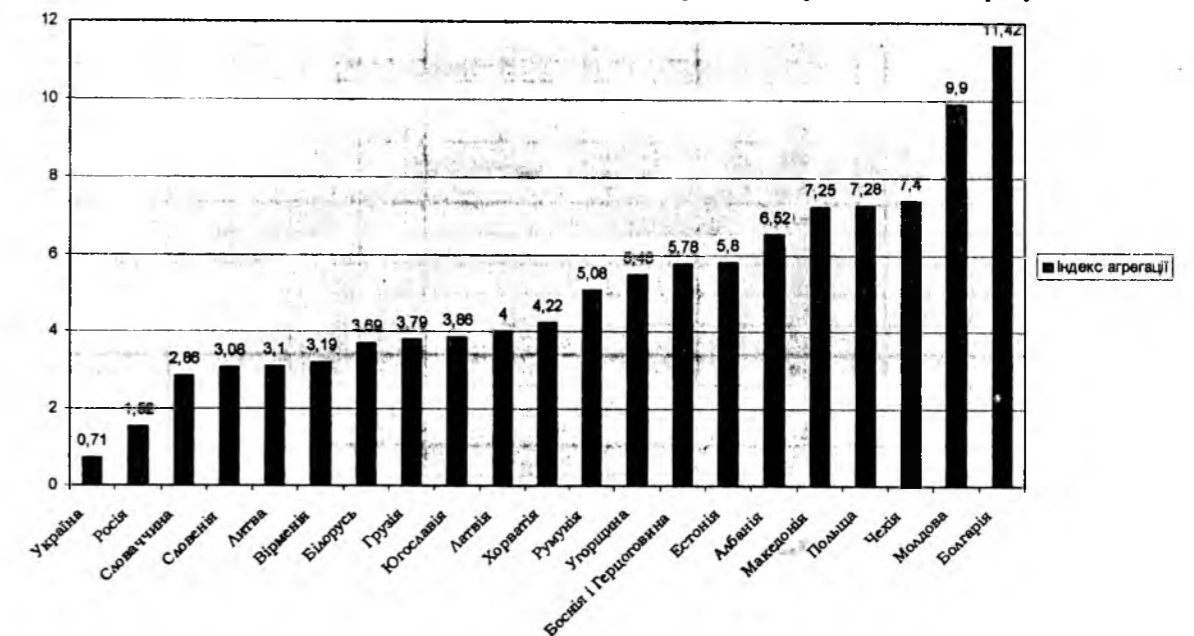
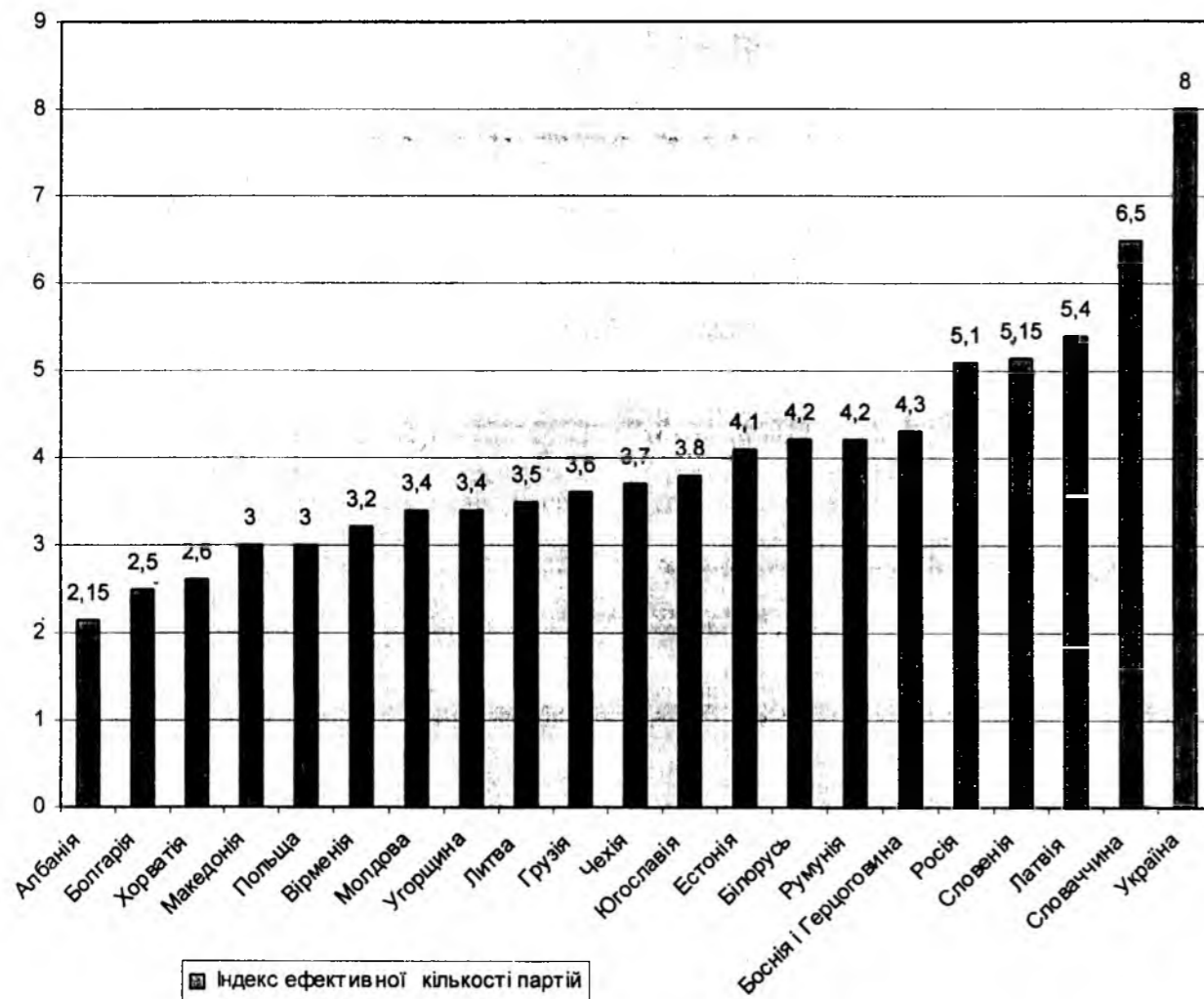

Рис. 1.

Рис. 2.

Індекс ефективної кількості партій країн Східної та Центральної Європи після 1990 року

1. Бей О. "Третій шлях": модель європейської соціал-демократії і Україна // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – К.: ВЦ КНЛУ, 2003. – Вип. 7–8. – С.123–132.
2. Даудерштадт М., Геррітс А., Маркус Д.Д. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі / Пер. з англ. – К.: Основні цінності, 2000.
3. Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі / За ред. Р.Куперуса, Й.Кундела; Пер. з англ. – К.: Основні цінності, 2001.
4. Зимина Л.А. Морис Дюверже и его книга "Политические партии". Предисловие переводчика // Дюверже

- М. Политические партии / Пер. с франц. – М.: Академический Проект, 2002. – С.3.
5. Кіцила Л.Ю. Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004.
6. Майер Т. Трансформація соціал-демократії. Партія на шляху у ХХІ століття / Пер. з нім. – К.: Основні цінності, 2004.
7. Малкіна Г.М. Взаємодія виборчої і партійної систем: світовий досвід та проблеми України: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004.

8. Медведчук В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. – К.: Основні цінності, 2000.
9. Мейтус В., Мейтус В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга; Ника-Центр, 2004.
10. Оксак О. Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві // Нова політика. – 2000. – №1. – С.45–47.
11. Результати голосування у 2002 р. до Верховної Ради України по загальнодержавному багатомандатному округу // Методичні матеріали курсів підвищення кваліфікації керівних кадрів СДПУ(о) за напрямком підготовки "Партійна робота". – К., 2003. – Вип.1.
12. Сорос Дж. Утвердження демократії / Пер. з англ. – К.: Основи, 1994.
13. Стаценко О.С. Партії і партійні системи у сучасному демократичному процесі: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського, 2004.
14. Тезінг Й. Трансформація, демократія та політичні партії – завдання та призначення партій // Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці Йозеф Тезінг, Вільгельм Гофмайстер. – К., 2001. – С.21–24.
15. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем. – Львів: Тріада плюс, 2004.

I. MONOLATIJ

THE CONFIGURATION OF THE PARTY SYSTEM IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE: THE TRANSFORMATION OF THE SOCIAL-DEMOCRACY AND DEMOCRATICALLY LEFT

The configuration of the party system in the countries of Central and Eastern Europe: the transformation of the social-democracy and democratically left in this article are analyzed.

Key words: the configuration, parties, social-democracy, democratically left, transformation, Central and Eastern Europe.

УДК 329(430)
ББК 66.2(4/8)

Олена Камінська

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІЙНОЇ СТРУКТУРИ НІМЕЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Стаття присвячена актуальним проблемам політичної системи Федеративної Республіки Німеччини. Автор аналізує політичний і виборчий розвиток основних політичних партій, а також усі позитивні та негативні сторони цього процесу. Головна увага у висновку зосереджена на основних характеристиках системи політичних партій ФРН у сучасному житті.

Ключові слова: Німеччина, партійна система, партійна структура, виборча система, політичні партії, конфігурація партійної системи.

Державотворчі процеси в Україні в період трансформацій у соціально-політичній сфері значною мірою зумовлені політичним різноманіттям, оскільки партійні структури об'єднують людей на основі ідеологічних, психологічних та інших особливостей спільного у світогляді в цілому, зумовлених зовнішніми факторами повсякденного життя. Тому на першому етапі державотворення, як протиставлення системі конкретної ідеологічної спрямованості, в запалі демократизму сформувалася, так би мовити, українська багатопартійність. Однак в останній

період розвитку політичної системи України все частіше спостерігається зворотний процес пошуку точок зіткнення у колах політиків із метою оформлення більш потужних і впливових політичних сил суспільства, які, перш за все, відображаються у формуванні потужних політичних партій.

Водночас, щоб структуризація партійної будови України проходила більш упорядковано, доцільно вивчити, як подібні процеси відбувалися в інших країнах. У цьому аспекті особливо хочеться наголосити на прикладі Німеччини,